

УДК 343.985:343

ПОЛЯРУШ А.В.

СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

У статті розглянуто поняття «використання спеціальних знань», «застосування спеціальних знань», наведено суб'єктів, які використовують та застосовують спеціальні знання у розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів. Особлива увага приділена слідчому як основному суб'єкту використання спеціальних знань у розслідуванні розглядуваних злочинів.

Ключові слова: використання спеціальних знань, застосування спеціальних знань, слідчий, прокурор, спеціаліст, експерт.

В статье рассмотрено понятие «использование специальных знаний», «применение специальных знаний», приведены субъекты, использующие и применяющие специальные знания в расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом подакцизных товаров. Особое внимание уделено следователю как основному субъекту использования специальных знаний в расследовании рассматриваемых преступлений.

Ключевые слова: использование специальных знаний, применение специальных знаний, следователь, прокурор, специалист, эксперт.

The article discusses the concept of „use of specialized knowledge”, „application of special knowledge” are actors who use and apply expertise in investigating crimes related to illegal circulation of excisable goods. Special attention is given to the investigator as the main subject of the use of special knowledge in the investigation of crimes under consideration.

Key words: use of special knowledge, application expertise, investigator, prosecutor, expert, expert.

Вступ. У розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів часто виникає необхідність у використанні спеціальних знань. Однак у криміналістичній літературі точаться дискусії щодо суб'єктів використання таких знань. Деякі вчені стверджують, що слідчий має власні спеціальні знання і таке інше. Однак це неприпустимо, слід дотримуватися однозначності понять, адже така плутанина вносить смуту не лише у термінологічний апарат криміналістики, але й під час розслідування кримінальних проваджень.

Постановка проблеми. Щоб запобігти плутанині, слід розібратися у поняттях та визначити суб'єктів використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів.

Отже, **метою статті** є з'ясування суб'єктів використання спеціальних знань у розслідуваннях злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів.

Означеними вище питаннями займалися багато вчених-криміналістів, процесуалістів, зокрема слід назвати таких: Є.М. Блажівський, О.В. Іванова, А.В. Іщенко, В.Ф. Волобуєв, В.В. Коваленко, І.М. Козьяков, В.В. Лисенко, Е.Р. Росинська, О.М. Толочко, І.В. Пиріг, Ю.М. Черноус, Н.Ю. Шведова та багато інших.

Результати дослідження. Використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів, вкрай необхідне. Насамперед слід розібратися у колі осіб, які мають право їх використовувати. У криміналістичній літературі можна зустріти термін «суб'єкти використання» та «суб'єкт застосування» спеціальних знань у розслідуванні злочинів.

© ПОЛЯРУШ А.В. – здобувач кафедри криміналістики та судової медицини (Національна академія внутрішніх справ)

Звернемося до тлумачення таких термінів у словниках української мови. Проаналізувавши низку словників, ми дійшли висновку, що застосувати та використати – це слова нетотожні. Ось, наприклад, у трьох тлумачних словниках української мови «застосовувати» тлумачиться у двох значеннях: 1) використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток; 2) пристосовуватися до чого-небудь. А «використовувати» означає застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимось [1, с. 332; 2, с. 97, 331]. Як видно з наведеного, «застосування» (рос. «применить») спеціальних знань здійснюється спеціалістом хіміком у процесі проведення судово-хімічної експертизи, або відібранні зразків тощо, а «використання» (рос. «использовать») спеціальних знань здійснюється слідчим та іншими учасниками процесу з певною користю, наприклад, слідчий призначає експертизу матеріалів, речовин та виробів з метою отримання висновку експертизи. Тому, краще відображає зміст розглядуваної у підрозділі проблеми все ж таки термін «використання» спеціальних знань, оскільки останній ширше і застосовується з користю у розслідуванні, сприяє одержанню речових доказів тощо.

Як правильно зазначає у своїй статті О.В. Іванова, посилаючись на Е.Р. Росинську, спеціальні знання можна використовувати як безпосередньо, так і опосередковано. У першому випадку – це робить особа, що ними володіє. У другому випадку – суб'єкти правозастосування використовують спеціальні знання опосередковано, через висновок експерта. Останні ж використовують результати діяльності спеціаліста. Завжди застосовують свої спеціальні знання спеціально уповноважені суб'єкти (експерт, спеціаліст, перекладач, педагог та інші). Правозастосовник у даному випадку використовує спеціальні знання таких суб'єктів [3, с. 169].

Також, О.В. Іванова виділила критерії розмежування використання спеціальних знань суб'єктами правозастосування і безпосереднього їх застосування особами, які ними володіють, зокрема такі:

1) суттєвим є те, що спеціальні знання експерта мають забезпечити об'єктивність проведеного дослідження та результати його оцінки при формуванні висновку, тобто висновок за результатами проведеного дослідження із застосуванням спеціальних знань;

2) наступним критерієм є філософське розуміння чуттєвого та раціонального. Тобто спеціальні знання обізнаних осіб відмежовуються від знань, отриманих у результаті особистісного. Так, слідчий, прокурор лише фіксує обстановку, що склалася на певний момент розслідування, а спеціаліст робить висновки, обґрунтовані спеціальними знаннями конкретної галузі;

3) однозначність сприймаючого факту. Наприклад, використання експерт-тесту для визначення наркотичного засобу, не дивлячись на наочність, не може бути здійснено слідчим, оскільки зміна кольору тестуючої речовини може бути викликана не лише наявністю наркотичного засобу, але і деякими іншими лікарськими препаратами [3, с. 170].

Аналізуючи наведені вище критерії, ми дійшли висновку, що слідчий, прокурор не є суб'єктами застосування спеціальних знань. Хоч і на перший погляд вони теж проводять збір криміналістично значущої інформації, однак їх сприйняття обстановки чи конкретних фактів ґрунтується на досвіді, а висновки (висунуті версії) потребують перевірки чи підкріплення доказами. Натомість, спеціаліст, сприймаючи певну обстановку чи інформацію, що міститься на різноманітних носіях (об'єктах), робить висновки, опираючись на знання конкретної галузі, які отримані під час навчання; робить висновки, засновані на здійсненні аналітичних досліджень, застосуванні спеціальних засобів та методів тощо.

Особливістю є те, що виявлені слідчим, прокурором сліди злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів самі собі не несуть доказової інформації, а потребують встановлення певних характеристик чи властивостей. Мається на увазі вміст спирту у вилученій рідині, кількісні показники вилучених нафтопродуктів, спосіб нанесення зображення на марках акцизного збору та інша криміналістично значуща інформація може бути встановлена лише особою, яка володіє спеціальними знаннями.

На нашу думку, суб'єктами використання спеціальних знань у різних формах все ж таки є слідчий, прокурор, суд, а от суб'єктами безпосереднього застосування спеціальних знань є спеціалісти, які володіють спеціальними знаннями конкретної галузі (це спеціалісти, експерти та інші особи, які володіють спеціальними знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла).

Про відмінність названих вище термінів пише В.В. Коваленко, аналізуючи думки вчених з цього приводу. Так, І.В. Пиріг вважає, що, як критерій відмежування цих термінів, треба ставити об'єкт, щодо якого проводяться дії. Якщо об'єкти не матеріальні (ідеальні), треба вживати термін «використання», а якщо матеріальні – «застосування». За визначенням С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведової, застосувати – означає здійснити на ділі, на практиці. Використовувати – скористатися, ужити

з користю. Таким чином, застосовувати спеціальні знання можуть їх носії, а використовувати – суб'єкти доказування, які відповідно до свого процесуального статусу наділені таким правом [4, с. 76]. Ми погоджуємося з такою позицією вчених, тому розглянемо суб'єктів використання та застосування спеціальних знань у розслідуванні розглядуваної категорії злочинів.

Суб'єкти використання спеціальних знань – це суб'єкти доказування. Останніх умовно можна поділити на дві групи, а саме: 1) службові особи правоохоронних органів, які зобов'язані висувати версії, збирати, перевіряти, оцінювати й використовувати докази: слідчий, керівник органу досудового розслідування, оперативні й інші підрозділи правоохоронних органів, прокурор – відповідно до наданої компетентності; 2) зацікавлені особи – учасники кримінального провадження, які мають право брати участь у доказуванні: підозрюваний, обвинувачений, захисник, їх законний представник, потерпілий та інші суб'єкти, зацікавлені у результатах вирішення кримінального провадження [5, с. 25].

Перераховані вище групи суб'єктів доказування мають право використовувати спеціальні знання. Так, відповідно до ч. 2, 3 ст. 93 КПК України: 1) сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом; 2) сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, що до якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [6, с. 53].

Як справедливо з цього приводу зазначають вчені А.В. Іщенко, Ю.М. Черноус та інші, при розслідуванні кримінальних правопорушень використання спеціальних знань здійснюється шляхом: 1) залучення спеціалістів для участі у процесуальній та іншій діяльності; 2) проведення судових експертиз; 3) проведення різних перевірок, обстежень; 3) одержання довідок та консультацій у знаючих осіб; 4) витребування та використання документів, які складаються такими особами у ході їх службової діяльності; 5) допиту спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз. Йдеться про спеціалістів з числа: співробітників судово-експертних підрозділів усіх рівнів та різної відомчої приналежності; компетентних працівників контролюючих органів; представників інших практичних, а також наукових та педагогічних колективів, які володіють глибокими знаннями у своїх галузях діяльності; приватних осіб, що не входять до штату яких-небудь офіційних структур [7, с. 521].

Прикладом використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом піддакцизних товарів, є випадок, що стався на Одещині. Так, 04.05.2017 року співробітники податкової міліції ГУ ДФС у м. Києві спільно зі співробітниками СБУ вилучили в Одеській області велику партію спирту, загальною орієнтовною вартістю 3,6 млн гривень. У рамках розслідування кримінального провадження за ч. 3 ст. 204 КК України встановлено, що на території регіону здійснюється незаконне зберігання, збут та транспортування з метою збуту піддакцизних товарів. За результатами огляду вантажного транспортного засобу марки «DAF», який знаходився на території одного з колективних сільськогосподарських підприємств Одеської області, вилучено 24 тис. літрів прозорої рідини з характерним запахом спирту у пластикових бочках, орієнтовною вартістю 3,6 млн грн та автомобіль, вартістю більше ніж 560 тис. грн. [8].

Збір доказів або пошук фактичних даних поєднується зі здійсненням активних дій, спрямованих на їх отримання, шляхом: 1) приведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 223, ч. 2 ст. 246 КПК України); 2) проведенні інших процесуальних дій, передбачених КПК України (наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 165 КПК України), тимчасове вилучення майна відповідно до ст. 167-168 КПК України); 3) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок та інших відомостей (ч. 2, 3 ст. 93 КПК України) [5, с. 27].

Сторона обвинувачення у розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом піддакцизних товарів, здійснює збір доказів шляхом проведення: слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, витребування різних відомостей, згаданих

вище. Весь цей комплекс дій може супроводжуватися залученням відповідних спеціалістів (ст. 71 КПК України), тобто використанням спеціальних знань.

Так, слідчий є суб'єктом використання спеціальних знань у розслідуванні розглядуваних злочинів. Він є ініціатором проведення слідчих (розшукових) дій із залученням спеціалістів відповідних галузей знань та ініціатором призначення відповідних судових експертиз. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, при яких можуть бути застосовані спеціальні знання, здійснюються відповідно до ст. 71, ч. 1 ст. 223, глав 20, 21 КПК України тощо.

Прикладом узгодженої роботи прокуратури та інших правоохоронних органів є діяльність у рамках проведення операції «Акциз-2017». Так, у Донецькій області співробітники податкової міліції спільно з прокуратурою та СБУ ліквідували виробництво фальсифікованого алкоголю та розкрили масштабну мережу по його реалізації. У результаті обшуків за місцями виготовлення, зберігання та реалізації фальсифікату було вилучено майже 160 тис. літрів алкогольного фальсифікату, 3,3 тис. літрів купажу фальсифікованих коньяку та горілки, 50 літрів спирту, понад 500 тис. грн готівкою, комп'ютерну техніку, а також сировину і обладнання, які використовувалися у незаконній діяльності. Загальна вартість вилучених підакцизних товарів становить 27,5 млн грн [9].

Працівник оперативного підрозділу, що діє за дорученням також є суб'єктом використання спеціальних знань, оскільки він уповноважений здійснювати роботу слідчого за його ж дорученням. Наприклад, за перший квартал поточного року у рамках проведення операції «Акциз-2017» оперативними працівниками податкової міліції було вилучено з незаконного обігу понад 238 тис. літрів спирту та 548 тис. літрів алкогольних напоїв на загальну суму 119 млн. грн. За цей період припинено діяльність 40 незаконних виробництв алкогольних напоїв та розпочато 92 кримінальні провадження щодо незаконного обігу підакцизних товарів [10].

Щодо суб'єктів безпосереднього застосування спеціальних знань під час розслідування незаконного обігу підакцизних товарів, то це особи, які володіють спеціальними знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла, які залучаються з метою збору та дослідження криміналістично значущої інформації (спеціалісти, експерти, бухгалтери, ревізори, електрики, фахівці паливно-мастильних матеріалів та інші).

Висновки. Отже, існує суттєва різниця між суб'єктами використання та застосування спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів. Серед усіх видів суб'єктів використання спеціальних знань головне місце належить слідчому, який проводить слідчі (розшукові) дії та здійснює інші процесуальні дії, спрямовані на збір доказової інформації. Оскільки слідчий не володіє спеціальними знаннями конкретної галузі, науки, техніки, то для встановлення певних фактів за допомогою таких знань він і залучає відповідних осіб, які володіють спеціальними знаннями (спеціалістів, експертів, бухгалтерів, ревізорів, електриків тощо).

Список використаних джерел:

1. Словник української мови (Академічний тлумачний словник 1970–1980) : в 11 томах / укладачі: В. Яременко, О. Сліпущко. – Вид 2-ге, виправлене. – Т. 3, 1972. – с. 332; С. 214, 726 Новий словник української мови: Т.1 «А-К». – К. : АКОНТИ, 2005. – 1446 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : Перун, 2002. – 1440 с.
3. Иванова Е.В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании преступлений, связанных с опасными для здоровья веществами / Е.В. Иванова // Серия Философия. Социология. Право. 2013. – № 23 (166). – Вып. 26. – С. 164-176.
4. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : [монографія] / В.В. Коваленко ; Луган. держ. університет внутрішніх справ – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 208 с.
5. Актуальні питання кримінального процесу України : [навч. посіб.] / [Є.М. Блажівський, І.М. Козьяков, О.М. Толочко, С.С. Мірошніченко, Г.П. Власова та ін.] ; за заг. ред. Є.М. Блажівського. – К. : Національна академія прокуратури України ; Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 квітня 2013 р. – К. : ПАЛІВОДА А.В., 2013. – 328 с. – (Кодекси України).
7. Криміналістика : [підручник] / [В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 704 с.
8. На Одещині із незаконного обігу вилучено партію спирту вартістю 3,6 млн. грн. : Державна фіскальна служба України: Офіційний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/operativni-novini/295100.html>.

9. На Донеччині викрито масштабну схему виробництва та реалізації фальсифікованого алкоголю. Вилучено ТМЦ на 27,5 млн. грн. : Прес-служба ДФС (21.03.2017) : Державна фіскальна служба України: Офіційний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/operativni-novini/290075.html>.

10. Сергій Білан: З початку року співробітниками податкової міліції вилучили з незаконного обігу спирту і алкоголю більш, ніж на 119 млн. грн. : Прес-служба ДФС (03.04.2017) : Державна фіскальна служба України: Офіційний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/291538.html>

УДК 343.133.3

СИЙПЛОКІ М.В.

ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ПРОКУРОРУ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті досліджуються правові підстави повернення обвинувального акту прокурору на стадії підготовчого судового засідання. Розглядаються також проблемні питання, що виникають у зв'язку з поверненням обвинувального акту прокурору. Визначаються шляхи їх вирішення та на підставі цього розкривається значення інституту повернення обвинувального акту прокурору.

Ключові слова: обвинувальний акт, підготовче судове засідання, форми закінчення досудового розслідування, захисник, клопотання, прокурор, слідчі (розшукові) дії, ухвала суду про призначення судового розгляду, ухвала про повернення обвинувального акту прокурору.

В статье исследуются правовые основания возвращения обвинительного акта прокурору на стадии подготовительного судебного заседания. Рассматриваются также проблемные вопросы, возникающие в связи с возвращением обвинительного акта прокурору. Определяются пути их решения и на основании этого раскрывается значение института возвращения обвинительного акта прокурору.

Ключевые слова: обвинительный акт, подготовительное судебное заседание, формы окончания предварительного расследования, защитник, ходатайство, прокурор, следственные (розыскные) действия, определение суда о назначении судебного разбирательства, решение о возвращении обвинительного акта прокурору.

The article is devoted the legal grounds of the indictment returning to the prosecutor at the stage of the preparatory trial. The author analyzes the problems connected with the indictment to the prosecutor returning. The ways of its solution are determined and on the basis of its discloses the importance of the indictment returning to the prosecutor institute is revealed.

Key words: accusatory act, preparatory pre-trial investigation forms, defense counsel, petition, prosecutor, investigators (wanted) actions, court ruling on the appointment of the trial, indictment to the prosecutor returning decision.

Вступ. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1, с. 3], яка прагне зберегти та вдосконалити свою правову систему. Вона робить поступові кроки по реформуванню національного законодавства, імплементуючи у нього норми права європейських держав. Першим таким кроком було проведення реформи кримінальної юстиції, що передбачало прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України.

© СИЙПЛОКІ М.В. – кандидат юридичних наук, доцент, адвокат, доцент кафедри кримінального права та процесу (Ужгородський національний університет)